

“Peko laul” II osa

Laulnud Anne Vabarna
Ülevaate koostanud Paul Hagu

Ilmselt oli P. Voolaine oodanud, et Anne Vabarna suudab tema poolt saadetud Peko-eepose tegevusskeemi lisada palju rohkem täiendavaid süžeeikäike ning lisadetaile. Kuna seda ei juhtunud [vt. Paul Hagu ja Seppo Suhonen (toim). Peko. Setu rahvuseepos - Setukaiseepos - The Setu Epic. (Snellman-instituutin julkaisuja A 18/1995.) Kuopio: Snellman-instituutti, 1995.], teeb P. Voolaine 1929.a. uue katse. Ta õhutab Annet Peko teemat jätkama. Seekord ei paku ta laulikule välja mitte sündmustiku kava, vaid annab väga üldisi suuniseid: Anne võiks kirjeldada, kuidas vägimees Peko rahvast valitseb, kohut mõistab ning rahva elu-olus osaleb. Küll soovitab ta põimida lugulaulusse mitmesuguseid setu rahvalaule (tulemust refereerides annab ta selle kohta väga napi viite: näiteks “Ilo laul”, “Ilmatütar” jt.) ning muinasjuttegi.

Anne Vabarna oli selle tellimusega seatud raske ülesande ette, sest setu lüroepiliste laulutüüpide hulgas ei leidu ühtegi sellest, mida saaks võtta loo läbivaks kompositsiooniteljeks, asetades laulu peategelase ossa Peko. Anne leiab siiski talle sobiva leidliku lahenduse, kuidas tellimuse tingimusi täita: ta komponeerib terviku eri alllugudest, mis võimaldab tal lülitada sellesse erinevaid setu rahvalaule. Peko kujuneb ühendavaks lüliks, täpselt tellija soovi kohaselt nõuandjaks ning kontrollijaks, aga taandub samas ka kõrvaltegelase tagasihoidlikule positsioonile. Et paremini oleks võimalik jälgida lauliku valikuid, ta kompositsioonistrateegiat, olgu siin kõigepealt ära toodud

“Peko laulu” II osa sisukokkuvõte

Valmistudes Pekost laulu jätkama näeb Anne unes, et Peko ise õhutab laulikut selleks, saates Anne juurde liblika ja parmu vastava sõnaga ja lubades visata vihma ja kinkida sooja suve.

Kui nurmekuningas Peko läks koopasse igavesele unele, siis kutsus ta enda juurde palju mehi. Kõige targemale andis ta aastaks oma kepi, õpetades, kuidas kepiiga viljale vihma muretseda. Kepi ohjad jättis Peko siiski enda kätte - kui keegi ta nime hüüab, siis liigutab ta ohje ja vihma tulebki viljadele. Need, kes on Peko sugu, peavad meeles Peko nõuandeid ja on hoolsad töös. Neile läkitab ka Peko õnnistust, jõudu raskeks põllutööks ning rikkaliku saagi.

Kui külvama läksid nood, kes polnud “seto suku, Peko jako”, siis Peko magas kõvasti ja nende töö polnud tulemuslik. Siia liitub pikem episood kahest laisast vennast Matest ja Hirsamist, kes on piibumehed ja joodikud. Peko kavatseb neid karistada, aga tal hakkab kahju vendade vanematest. Vennad lubavad end küll parandada, ent ei pea oma sõna ja nende saatust on hirmus: tondid viivad nad joomingule, viinasurma järel saavad neist Kuradi hobused. Ema sureb murest, isa hullub ja jookseb metsa, kus tondid meelitavad teda end pooma. Vahele segab Peko, kes vaskkuulidega kurjadele kuklasse virutab.

Noormehena harib Peko põldu harkadra ja puuäkkega. Laulik kiidab seda õigeks, sest raud teeb turbad/maa tuimaks. Mainitakse Peko suurt jõudu - ta katkub puid kõigi juurtega välja. Kirjeldatakse Peko jahikäiku ja ta lahket meelt - karunahad kingib Peko külameestele. Pekot meenutatakse ka kange sõjamehena. Anne lisab: ilusa Eesti seadusega jagatakse krunte. Kes saab oma maalapi sõjakäabaste lähedusse, see mainigu tänuga Peko nime!

Edasi jätkub lugulaul 692 värsiga “Ilo laulu” ainetel. Kui Peko oli veel noormees, siis käis Ilo mööda ilma ringi. Peko kuuleb Ilo laulmist järvel, kutsub ta randa ning võõrustab mitu päeva. Ta saadab Ilo teele kingitustega ja õpetusega eelistada meestele ja naistele neiuhulka. Iloga kohtudes asetavad neiud sõnad suure sõle alla, et neid alati võiks leida. Neiud laulavad kiriku kesale ning

marjad metsa. “Linnu isa” lendab Peko aknale ja kirjutab nokaga sellest, mida neiu laulunud. Peko jätab piiblilugemise pooleli, võtab oma tammenuia ja läheb paja alla. Siin loeb kepp Pekole kirja ette. Peko ruttab naerdes neidude juurde ja kiidab neid. Ilo annab Pekole aru oma käigust ja kingib talle lauldud kiriku, mille kelladesse Peko saadab kepi kuld- ja hõbetähti kirjutama. Peko tahaks meeledi laulikute hulgast endale naise võtta, aga Ilo kinnitab, et mere ääres õunapuu all ootab Pekot hoopis Nabra. Peko palub Ilol tulla siis oma pulma laulma.

Pühapäeval koguneb palju rahvast Peko kirikusse. Tagasiteel kirikust näeb Peko noormehi kurni mängimas. Peko ei salli, et mängitakse raha peale. Tema enda mängides veereb osa põdra põlveluust valmistatud kurnikive Ungarisse, mõned isegi Ameerikasse. Ungaris kasvab Peko kurnikividest magusaid kaunu kandev puu, mille vilju söövad ministrid ja kuningad Ungari kuningalossi küllastades (Anne peab silmas viinamarju). Edasi nendib P.Voolaine: “Kuna lauluema allakirjutanu mõjustusel on liigagi palju leelotanud viina ja tubaka kurjusest, laseb ta Ungari veini kujutusel oma tõelised setu rahva instinktid lahti.” (Voolaine 1930:382). Ameerikasse visatud kasakust kasvab puu, mille vilja laevade viisi meile tuuakse.

Ungari ja Ameerika assotsiatsioonid vajaksid kommentaari: 20ndate lõpul oli kavandamisel Anne Vabarna ja ta leelorühma sõit Ungarisse, ent see ei realiseerunud. Ameerika eestlastega puutus Anne kokku 1928.a. laulupeol Tallinnas, neist muljetest vormusid värsid: “Mi^q om õks ka sugu Meerkamaal,/ vägimehe vereline,/ Peko saiva^q õks ka suust suurõ^q herra^q/ kalenjast[=hõimust] kaubamehe^q.”

Järgnev 770 värsine episood tugineb setu lüroepilistele lauludele “Luuda minek” ja “Ilmatütar”. Kui neiu kavatseb lõngaotstega õue pühkida, laidab Peko selle mõtte maha. Neiu ehib end ja läheb mäele luuda tooma. Teel ennustab vastutulev Peko talle ohtlikku käiku ja käsib hädas end appi kutsuda. Oksi lõikuvale neiuale tulebki kallale must mees. Kui neiu hüüab Pekot appi, kihutab tuult mööda kohale kepp ja lööb musta mehe surnuks. Kepp käsib neiu koju minna ja kutsub kaarnad ja karud mehe liha sööma.

Ahastusega läheb neiu kohtusse, kuhu teda toimunu pärast kutsutakse aru andma. Teel julgustab vägimees neidu, läkitab kohtusse palvekirju, õpetab, kuidas kalade kinkimisega kubjaste meelt võita ning läkitab lõpuks oma kepi advokaadiks. Neiu mõistetakse süütuks.

Koduteel kohtab neiu uuesti Pekot, kes arvab, et neiu ei saa kodus elajat. Peko käsul kannab kepp neiu istuma ilma veere peale. Ilmaneiut kutsuvad kordamööda mitmesuguseid töid tegema ema, isa, vend ja õde, aga loomulikult tulemusteta. Oma noorele õele annab Ilmaneiui leivakoti, mis muutub kullaseks ja millest kunagi raha ei lõpe. Sellega ostetakse õele linnast rõivad ja ehted ning vennale uhke kuub ja hobune.

Õde kasvab veel mõned kuud ja siis on ta täies mõrsja-eas, keda noormehed kirikust väljudes salkadena piiravad. Õde ei hooli noormeestest, läheb hoopis koos vennaga koju. Peko tuleb neile vastu ja lubab järgmisel päeval saata Päevapoja kosjadega. Nähes neiu kurvastust, võtab ta oma sõna tagasi, soovib aga end pulmavanemaks, kui kord pulmad peetakse.

Kodus on juba kosilased ootamas: kirjutajad, kontori vanemad ja mõldrid. Valik langeb mõldri pojale, kes on lisaks muule ka karske mees. Punane mõrsjamüts peas, kummardab neiu nurmenurgal Kuule ja Päikesele, et need Ilmaneiui taevast koju laseksid. Vanem õde aga vastab, et ta ei või seda teha, kuna muidu Kuu kuivaks ja Päeva lapsed laiali läheksid. Vanema õe puudumisest hoolimata saavad toredad saajad, sest Peko ise juhib pulmi. Kui kuskil juhtuvad pulmad olema, siis võib julge olla Peko heatahtlikule osalusele, sest “Peko vaim käib valda mööda, (hinge)liblikas lendab igale poole”.

Eepose sissejuhatus [1-480], episood 2 laisast vennast [481-1852] ning Peko põllutööde ja jahilkäigu kirjeldus [1853-2207] on Anne Vabarna looming, millele ei leidu vasteid setu lüroepilistes rahvalauludes. Edasi siirdub laulik aga just traditsioonilise lauluainese sobitamisele oma eepose sündmustiku kanvaasse. Ta jätkab edasi P. Voolaine soovitatud “Ilolauluga”

Rahvatraditsioonis on “Ilo laulu” kompositsioon üsna püsiv: Ilo/Laul sõidab mööda jõge ja kohtab oma teel meeste, naiste ja noorte neidude rühma, kes kõik kutsuvad Ilo enda hulka. Ilo ei soostu liituma ei meestega, sest need unustavad laulmise põllutöödel, ega naistega, kellel väikeste laste eest hoolitsedes pole üheslaulmiseks aega, vaid ainult neidudega, kel pole veel muid muresid. ent aega ja tahtmist laulda ja tantsida. Mõnikord võidakse laulu lõppu kontamineerida ka rahvatraditsioonis lüürilisi motiive neidude laulu mõjuvõimust: nende laul langetab metsa ilma kirvesteta, küpsetab maas marjad ning isegi loob kiriku või neidude linna. Enamasti jääb laulu pikkus ikka alla 100 värssi [vt. SL 1-8]¹.

A. Vabarna asetab Peko oma arenduses Ilo nõustaja rolli, kes esimesel kohtumisel annab kasulikke soovitusi (kuigi traditsioonilises arenduses teab neid Ilo isegi), järgnevatel kohtumistel aga on Ilo aruande ärakuulajaks. Kuigi lisatud muudatused pole põhimõttelist laadi, võimaldas selline võtte A. Vabarnal tunduvalt paisutada episoodi värsside arvu ja muuta arendust eepilisemaks [2208-2952]. Jätkuks põimib ta veel oskuslikult (Peko tegevusele viidates) oma uued teadmised sugulasrahva ungarlaste ning Ameerikasse emigreerunud eestlaste kohta [2953-3084].

Eepose viimases allloos liidab A. Vabarna 2 setu lüroepilist rahvalaulu. Alustuseks valitud “Luuda minek” [SL 80-93] traditsiooniline arendus on järgmine: neiu ärkab hommikul ning märkab, et teistel on õu pühitud, aga temal pühkimata. Ta üritab õue pühkida lõngadega, aga see ei õnnestu. Ema õpetab, et õue pühkimiseks tuleb tuua luud. Neiu riietub kombepäraselt ja läheb metsa luuda tegema. Tagasiteel koju tuleb vastu must mees, kes tahab ta kallal vägivalda tarvitada. Neiu surmab noaga oma au kallale kippuja. Kodus vanemad kiidavad neiu tegevuse õigeks. Sageli lisandus jätk, kus neiu kutsutakse kohtusse, aga ta mõistetakse õigeks. Sellest hoolimata kirjeldatakse edasi juba matuseid. Poiss või must mees maetakse sohu ja teda nutavad taga metsloomad. Neiu maetakse kirikaeda, teda nutavad taga sugulased.

Et laulikule selline lõpp ei sobi, jääb see kasutamata. Tehes traditsioonilisse laulutüüpi mõned väheolulised muudatused (ema asemel soovib luua toomist Peko, kes ka kohtusse minekul on hea nõustaja ja abistaja) [3085-3455], arendab Anne sündmustikku edasi uue lüroepilise laulutüübi “Ilmatütar” põhjal. Rahvatraditsioonis on selle tüübi [SL 22-34] sündmustik järgmine: neiu ärkab hommikul, riietub ning läheb metsa kõndima. Teel leiab ta marjakobara, mille ära sööb. Sellest muutub ta Ilmaneiuks ja jääb istuma ilma äärele. Teda käivad koju tööle kutsumas isa, ema, vend ja õde. Ilmaneiu keeldub tulemast, juhatab igapähele, milliseid tööriistu võiks panna tema asemel töö tegijaks, aga jääb lõpuni ilma äärele istuma ja maailma ilustama.

A. Vabarna leiab oma lugulaulu tegevuse jätkamiseks sobivaid üleminekuid (marjakobara asemel viib Ilmaneiu taevasse Peko kepp), kasutab muinasjutumotiivegi (õele tühjenematu kullakoti kinkimine, mida setu rahvalauludes ei esine), lisab sündmustikku lõpuks veel põiminguid erinevatest laulutüüpidest (kauba müügist saadud raha eest vennale hobuse ja õele ehete otsmist võib leida laulutüüpidest “Kalapüük – hää müük” [SL 310-313] või “Põder põllalt – müügiks müüril” [SL 298-304] jt.) ning lõpetab episoodi noorema õe pulmades lühikirjeldusega, kus loomulikult osaleb ka Peko. Nii lisab A. Vabarna oma loos “Ilmatütrele” tuginevale arendusele [3456-3852] veel haja-ainesest kombineeritud lõpu [3853-4318].

“Peko laulu” II osa (4318 värssi) valmis A. Vabarnal 1929.a. jõuluks. Tulemust refereeris P. Voolaine ajakirjas “Eesti Kirjandus” 1930, nr. 8, lk. 378-389.

Nagu eespooltoodust selgub, on “Peko laulu” 2. osa suhteliselt lõdva kompositsiooniga tervik. Selles on uued tegelased, Peko ise jääb üsnagi kõrvalisse rolli ning loo sündmustik ei eelne ega ka jätku “Peko” omale, vaid hoopis haakub sellega erinevates punktides. Võiks niisiis nentida: A.Vabarna teine lugulaul ei moodusta koos “Peko’ga” ühtset tervikut, see on uus iseseisev teos

¹ Siin ja edaspidi tähistab nurksulgudes asetatud lühend SL ”Setukeste laule” (Jakob Hurt, Setukeste laulud. Pihkva-eestlaste vanad rahvalaulud ühes Rāpinā ja Vastseliina lauludega I-III. Helsingi 1904-1907), järgnevad numbrid osutavad laulutekstide järjekorranumbritele.

samal temaatikal.

Tekst digitaliseeritud Tartu Ülikooli eesti ja võrdleva rahvaluule õppetooli ja Turu Ülikooli Kalevala instituudi ühisprojekti raames Kalevala instituudi rahastusel.
Ortograafiat redigeerinud P.Hagu